

POJAVA POBUNE U SELIMOVICEVOM DERVIŠU

Derviševa¹ pobuna dodiruje brojne sfere njegova života. Ona prije svega djeluje kao odraz njegova osobnog iskustva s njegovim unutrašnjim svijetom i odnosa tog svijeta s mnogim pojavama s kojima se on sučeljuje. To je nekako zamjetljivo odatle što se čini novim sve čega se takne. Pojava pobune u dervišu tako je zgusnuto prisutna te izgleda da je njome iznutra poneseno čitavo njegovo biće. Time je nekako i shvatljivo da taj njegov duboki iskustveni pristup iznosi stvari van te ih vidimo kao nove. Tako se pobuna pokazuje kao kvaliteta. Ona iznutra uznemiruje derviša. Kamo god se on makne gotovo uvijek nailazi na nešto o što se spotiče njegova istančana senzibilnost. Derviš i kroz prostorno micanje vidi mogućnost svoje promjene. Zato on cijeni pokret². On ga uznemiruje. To prouzročuje u njemu pobunu. A pobuna je ona koja ga trajno miče. Tako se pokret i pobuna u dervišu pothranjuju. On uspijeva sve pojave s kojima se susreće respektirati s nekim zrenjem pobune, koja ga uznemiruje. Kroz taj nemir, koji ga stalno drži u napetosti, on se obnavlja. On je uvijek na dobitku kad je u prostoru nesigurnost³. To mu pruža mogućnost da se odlučuje i da započinje ispočetka⁴. U tome podrhtava njegova čežnja za promjenom⁵. Derviš nije sasvim jedan. On je duboko podvojen u sebi. Jedinstven je samo u pobuni. On sam spominje više puta izraz »pobuna«⁶. Stoviše, donosi i jednu zgusnutu refleksiju o stvarnosti pobune. Može se reći da je ona pouzdana interpretacija i sinteza različitih fragmenata derviševe pobune: »A pobuna je zarazna, može da podstakne nezadovoljstva, kojih uvijek ima, liči na junaštvo, a možda i jeste junaštvo, jer je otpor i neslaganje, izgleda lijepo jer je nose zanesenjaci koji umiru za lijepe riječi, sve stavljaju na kocku jer je sve njihovo nesigurno. Zato je privlačno, kao što ponekad čovjeku izgleda privlačno i lijepo sve što je opasno«⁷.

¹ MESA SELIMOVIC, *Derviš i smrt*, Sarajevo 1966.

² Isto, str. 243—244.

³ Isto, str. 275—276.

⁴ Isto, str. 85, 215.

⁵ Isto, str. 109.

⁶ Isto, str. 10.

⁷ Isto, str. 69.

Budući da u dervišu ima više pobuna, zato on sam upotrebljava i izričiti pluralni oblik tog pojma⁸. Toliki su refleksi njegove pobune koliki su skoro i njegovi odnosi s pojedinim stvarnostima. Uz nešto slobodniju raščlambu oni se mogu svesti u nekoliko skupina: religiozna, karakterološka i pobuna protiv smrti. Izgleda da je dominantna religiozna. Možda zato što ona veoma impresivno djeluje u zgusnutom valu kao prva.

Ahmed Nurudin, derviš, glavna osoba Selimovićevog djela »Derviš i smrt« svjesno razmišlja u retrospektivi o svom osobnom životu. U njemu su gotovo najedanput nastale neke bitne promjene koje on želi i pribliježiti⁹. Promatra ih iz svoje četrdesete godine života¹⁰. Ahmedovo retrospektivno razmišljanje o sebi, kroz koje istodobno raste u pobuni, počinje od njegova imena Nurudin. To u hrvatskom prijevodu znači »svjetlo vjere«¹¹. Tako zapravo dok razmišlja o značenju svog imena, on meditira kritički o svojoj vjeri. Čini to s namjerom da vidi po čemu je on »svjetlo«¹². On vidi da su ga napustile brojne vrline, u kojima je sebe gledao kao »svjetlo vjere«. Po tome spoznaje svoju totalnu vjerničku ogoljelost koja ga je iznenada snašla¹³. I vidi u sebi samo onaj ljudski minimum koji je nuždan da bude tek »goli čovjek«.

Uzrok je te pobune nekako dob u kojoj još uvijek počiva dostatna mogućnost za nju¹⁴. Ahmed uspijeva ustanoviti i izreći svoje unutrašnje religiozne pobune. Unutrašnje događanje počinje od jednog vizualnog motrenja jedne osobe. To je izazvalo u njemu pokrete koji su imali neke moralne posljedice u njegovoj savjesti¹⁵.

Taj presudni trenutak asociirao je u njemu jednu njegovu davnu uspomenu iz prošlosti, koja je na istom valu kao i ova sadašnja. Susret sadašnjeg i prošlog u njemu izazvao je tešku pobunu¹⁶. Sablaznilo ga je i uzбудilo ponašanje svijeta njegove okolice u jurjevskoj noći¹⁷. Onda se u četrdesetgodišnjem dervišu dogodio preokret. Njegov mir zamijenio je nemir¹⁸. Pobuna je u njemu rasla u svom intenzitetu. Posebno onda kad se osjetio samcem i izdvojenim u svom ambijentu¹⁹. Takvo ga raspoloženje potiče na brzu i kratku refleksiju u kojoj traži uzroke podivjalosti svijeta u njegovoj sredini. Refleksija rada ogorčenjem jer u takvom ponašanju vidi neuspjehe svoga derviškog zalaganja. Čudi se i prosvjeduje zbog nedjelotvornosti riječi Božje. Ona teško prodire u ljude i ne uspijeva u njima zasaditi vjeru koja bi bila sposobna roditi novim životom. I da ga očituje trajno naizvan²⁰. Derviševa je pobuna

⁸ Isto, str. 10.

⁹ Isto, str. 11, 175.

¹⁰ Isto, str. 10.

¹¹ Isto, str. 10, 388.

¹² Isto, str. 10.

¹³ Isto, str. 12, 38.

¹⁴ Isto, str. 10.

¹⁵ Isto, str. 30, 39.

¹⁶ Isto, str. 24.

¹⁷ Isto, str. 32—34.

¹⁸ Isto, str. 33, 39.

¹⁹ Isto, str. 32.

²⁰ Isto, str. 32.

protiv »pobune tijela«, protiv pobjede starog nad novim vremenom²¹. Pobunjuje se protiv činjenice što je zlo ²² nadjačalo vjeru²³.

Derviš je iskusio velike društvene nepravde u sudbini svoga brata Haruna koga su vlasti nedužnog uhitile i zatvorile. U Harunovoj sudbini derviš vidi kako su daleko odsutne najosnovnije dimenzije potrebne društvu: pravda²⁴ i ljubav²⁵. Te spoznaje izrastaju iz očito prisutnih političkih intriga²⁶, odnosno iz prepredenosti mjesnih vlasti²⁷. Izgleda da je ovo derviševo iskustvo, koje je vezano uz sudbinu njegova brata, uzrokom sloma derviševe vjere i gubljenja njegova ljudskog lika^{27b}.

Značajna je pojava da je derviš nepromijenjenim parametrom senzibilnosti okrenut prema sebi jednako kao i prema drugima. Zato što je i njegov subjekt postao objektom njegove kritike²⁸, derviš je duboko spoznao svoju polomljenost. Takvi trenuci rađaju u njemu naj snažnijom pobunom²⁹. To dubinsko zrenje samog sebe potiče ga da zaželi da bude »običan« čovjek³⁰. Po ovome bi, čini se, ta njegova pobuna mogla biti više nekog karakterološkog tipa.

Derviš nosi u sebi i pobunu protiv umiranja³¹. U početnom razdoblju izgleda da se to više očituje kroz snažnu intuiciju kroz koju on gleda brata Haruna u užasnim uvjetima zatvora. Nada se da je moguće umaći tom umiranju³². On Harunovu smrt pokušava osmisliti na sakrificijalan način. Budući da je njegova smrt uslijedila kao posljedica otpora protiv nečega, zato je ona »dobitak«. Takva smrt izdvaja osobu što je ona već bila i u svom životu. U svojoj konačnici domišljajna derviš se ne može pomiriti s umiranjem³³.

On se buni protiv smrti zato što u njoj vidi definitivno ukidanje egzistencije. Spreman je prihvatiti i najgorči oblik života samo da ne umre³⁴. Razlog koji stoji iza pobune smrti jest strah koji on ima u sebi³⁵. Derviševa je pobuna protiv smrti zapravo njegova pobuna protiv života. Iz neuspjeha da pronađe smisao života pojavila se u njemu i posljedica besmisla smrti³⁶. To bi moglo značiti potpuno lišenje mogućnosti. Moralni slom.

Uzrok je, čini se, tome u okviru njegove neodlučne trileme, gdje on sam sebe pita: »(...) jesam li izgubio ljudski lik ili vjeru? Ili oboje?«³⁷

²¹ Isto, str. 33.

²² Isto, str. 35.

²³ Isto, str. 33.

²⁴ Isto, str. 197–198.

²⁵ Isto, str. 74, 168.

²⁶ Isto, str. 341–361 passim.

²⁷ Isto, str. 319, 343, 349, 352.

^{27b} Isto, str. 83.

²⁸ Isto, str. 50–51.

²⁹ Isto, str. 153–154, 361, 363, 367–368.

³⁰ Isto, str. 160, 279.

³¹ Isto, str. 166–175.

³² Isto, str. 191.

³³ Isto, str. 263–265.

³⁴ Isto, str. 369.

³⁵ Isto, str. 83.

³⁶ Isto, str. 384.

³⁷ Isto, str. 83.